

De Societeit van Leijmuiden

Een pensioen- en begrafenisfonds van 1773-1805

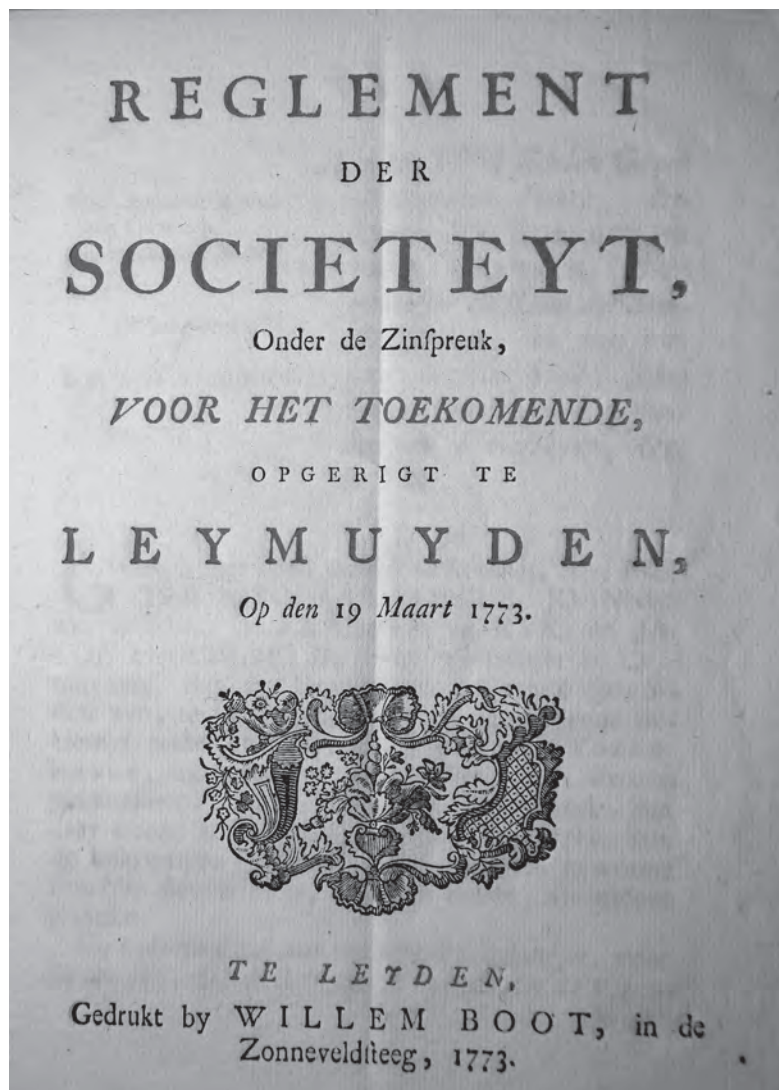
Het woord sociëteit doet denken aan een gezelligheidsvereniging. Over de Leimuidense sociëteit zijn in het Amsterdamse Stadsarchief gegevens bewaard, die de ware aard ervan onthullen. Hoe die gegevens in Amsterdam beland zijn en wat de sociëteit beoogde, wordt hieronder toegelicht.

Door
Alfred Bakker

Amsterdamse oud-burgemeesters voor het ambacht Leimuiden

In 1727 kocht Amsterdam op een publieke veiling het ambacht Leimuiden voor een bedrag van f 48.000,-. De 'vrouwe van Warmond' (met nog veel meer titels) was de vorige eigenaar. De stad had met de aankoop strategische bedoelingen; concurrent Haarlem had in de omgeving namelijk al enkele ambachten in bezit gekregen.

Titelblad van het reglement van de sociëteit.

De stad Amsterdam schoof meestal een oud-burgemeester naar voren als ambachtsheer van Leimuiden en Vriezeloop. Als de ambachtsheer onverwacht overleed, moest soms een regerende burgemeester inspringen.

De langst regerende ambachtsheer was oud-burgemeester Egbert de Vrij Temminck, van 8 februari 1754 tot 1780. De Vrij Temminck woonde aan de Keizersgracht 194, ter hoogte van het huidige Anne Frank Huis aan de Prinsengracht. De functie van ambachtsheer was symbolisch. Het dagelijks bestuur was in handen van de lokale schout, bijvoorbeeld Pieter Nicolaas Vossius in de periode 1772-1783.

Amsterdam en Leimuiden 1780-1795

Waarschijnlijk omdat hij het na 26 jaar welletjes vond, trad De Vrij Temminck op 21 december 1780 vrijwillig en onverwacht terug. De stad moest in plaats van een gebruikelijke oud-burgemeester de nog regerende burgemeester Jan van der Poll Pietersz als nieuwe ambachtsbewaarder aanstellen. Na Van de Polls overlijden trad op 28 april 1782 Pieter Elias aan, die amper twee jaar later overleed.

De gebeurtenissen volgden elkaar zo snel op in het verre Leimuiden, dat secretaris C. van Dussen van de Amsterdamse raad het nauwelijks kon volgen. In de brief van 13 mei 1784, waarin de nieuwe ambachtsheer aangekondigd werd, noemde hij abusievelijk Van der Poll in plaats van Elias als de overledene. Schout Vossius, die kennelijk voorkennis had van de aankondiging, schreef op 12 mei 1784 een nieuwe 'pro memorie'.

Hij gaf daarin een beschrijving van het ambacht voor de 55-jarige Quirijn Willem van Hoorn, die op 24 mei 1784 de nieuwe ambachtsheer werd.

Quirijn was actief in de financiële wereld met Franse lijfrenten en leningen aan de Poolse koning. Hij had vanaf 1756 vaste voet gekregen in het stadsbestuur en was van 1770 tot 1784 Raad ter Admiraliteit. Quirijn hoefde niet te leven van de bezoldiging van zijn officiële functies: het familiekapitaal was toereikend. Van zijn oom François Hendrik had hij onder andere de heerlijkheid 'Noordwijkerhout en Zilk' en het huis Keizersgracht 706 geërfd.

Quirijn overleed op 8 december 1797 op 68-jarige leeftijd na een ziekte van tien dagen. Hij stierf niet in het harnas als ambachtsheer, want na de intocht van de Fransen begin 1795, was het zo goed als afgelopen met de ambachtsheerlijkheden in de Republiek. Er kwam geen opvolger.

Vossius' stukken waren via eerdere ambachtsheren in Quirijns bezit gekomen. De documenten, waaronder de reglementen van de sociëteit, belandden uiteindelijk in de nalatenschap van de familie Van Hoorn en zijn nu te vinden in het Stadsarchief Amsterdam.

Sociëteiten in Holland en West-Friesland

Het 'Hollandsch rechtsgeleert woordenboek' van Kersteman is duidelijk over de term sociëteit, die maar liefst 22 pagina's toebedeeld krijgt:

'SOCIETEIT of Compagnieschap in het Nederduitsch MAATSCHAPPYE, VENNIT of VENNOODSCHAP genaamd'.

Ambachtsheer van Leimuiden en Vriezecoop van 1754 tot 1780: Egbert de Vrij Temminck, oud-burgemeester van Amsterdam.

Kerstemans boek was bekend in deze contreien. Schout Cornelis van Oudendorp van Rijsaterwoude was één van de inschrijvers in 1768.

In de 18e eeuw werden allerlei sociëteiten opgericht. In 1755 was in Den Haag een Generale Sociëteit opgericht opdat weduwen, weduwnaars en kinderen jaarrenten of pensioenen konden trekken.

In Hoorn bestond een sociëteit 'Tot Stut des ouderdoms'. Ook de naam van de sociëteit 'Stok des Ouderdoms' in Bodegraven uit 1769 wijst duidelijk in de richting van de beoogde doelgroep.

Vijf jaar na de Leimuidense sociëteit werd in Woubrugge een 'begraffenis-sociëteit' opgericht. Bij overlijden van een lid werd f 160,- uitgekeerd. Het reglement was à twee stuivers verkrijgbaar in Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, Den Haag, Leimuiden (bij J. Kempenaar), Waddinxveen en Alphen. Het was dus een bovenlokale onderneming.

Oprichting sociëteit Leimuiden en eerste directeurs

Op 19 maart 1773 werd de Leimuidense sociëteit opgericht, met als zinspreuk:

'VOOR HET TOEKOMENDE'.

Fiat Approbatie van
dit Ontwerp.
Amsterdam 26 Maart
1773.

(Was geteekend)

E. D. VRY TEMMINCK.

Aan den Wel Edelen Groot
Agtbaaren Heere, den
Heere Mr. EGBERT DE
VRY TEMMINCK, Bur-
gemeester en Raad der Stad
Amsterdam, en van we-
gens dezelve Stad, Am-
bagts-Heer van Leymuy-
den en Vriezkoop, &c.
&c. &c.

Geeven met alle Eerbied te kennen, Mr. PIET-
TER NIKOLAAS VOSSIUS, JOANNES
VAN ASSEL, ALEXANDER DE RYK, en JA-
KOB HARTEVELD, allen woonende te Ley-
muyden, dat zy Supplianten te raade gewor-
den zyn, te Leymuyden, op te rigten, eene So-
cieteyt, onder de Zinspreuk, VOOR HET TOEKOMENDE,
agtervolgens zeker Plan, aan deezen
geannexeerd; inzonderheid, met oogmerk, om
daar door, in der tyd, te gemoet te komen, aan
de bekrompen omstandigheden, van de gewoone
Fondsen der Armen, zoo van deeze, als andere
plaatfen.

En nademaal het van het uiterste belang is, voor
de geenen, die deel mogten neemen in de tegen-

A 2

WOOR-

**Eerste pagina
uit het reglement
met het 'onder-
nemingsdoel':
'tegemoet komen
aan de bekrompen
omstandigheden
der armen'. Hier
moest men zelf
voor sparen.
Een vorm van
oudedagsvoorzie-
ning dus eigenlijk.**

**In een advertentie
in de Leydse Cou-
rant van (juli 1773)
worden nog
nieuwe deelne-
mers geworven:
er zijn 'nog eenige
plaatsen open'.**

Het was een tijd waarin voor veel onder-
nemingen en publicaties een zinspreuk werd
verzonnen.

De reglementen van de Leimuidense
sociëteit waren opgesteld door mr. Pieter
Nicolaas Vossius, Joannes van Assel,
Alexander van Ryk en Jakob Hartevelde.
Willem Boot, in de Zonneveldsteeg te
Leiden, was de drukker.

Het drukwerk werd voorgelegd aan
ambachtsheer E. de Vrij Temminck, die
toen de scepter zwaaide over Leimuiden
en Vriezkoop. Hij mocht ter goedkeuring
tekenen in Amsterdam op 26 maart 1773.

De reglementen waren voor twee stuivers
verkrijgbaar bij de Weduwe Honkoop in
Leiden en bij de lokale 'correspondenten'
van de sociëteit. Voor de oprichting van
de sociëteit was octrooi (vergunning)

aangevraagd en verkregen bij de Staten van
Holland en West-Friesland.

De vier opstellers van de reglementen, die
allen in Leimuiden woonden, noemden zich
directeuren. Zij vormden het bestuur van de
sociëteit.

Pieter Nicolaas Vossius (1734-1814) was
zijn vader Abraham Vossius als schout van
Leimuiden opgevolgd in 1772. Hij vervulde
de functie van schout tot 1783.

Johannes van Assel (1728-1817) kwam uit
Den Haag. Vanaf 1785 vervulde hij diverse
functies in Leimuiden, zoals ouderling en
schepen.

Alexander de Rijk (1700-1775) en Jacob
Hartevelde (geboren in 1729) waren in 1773
respectievelijk schepen van Leimuiden en
heemraad van de Griet- en Vriezkoopse
Polder.

Directeur Alexander de Rijk overleed al in
1775. Hij werd opgevolgd door Hermanus
Root of Joost Timmers (Charlois 1734-
1804 Leimuiden), die beiden in 1782 tot
de ondertekenaars van een aangepast
reglement behoorden.

Vossius en Van Assel waren respectievelijk
ontvanger en boekhouder. De vergoeding
voor hun administratieve werkzaamheden
bedroeg f 100,- jaarlijks per persoon.
Ook hadden de directeuren Abraham Najer
als bediende aangesteld. Hij kreeg per jaar
f 50,-, ook op kosten van de sociëteit.
Bij de administratiekosten hoorden ook de
jaarlijkse advertenties in de Leydse Courant
en Oprechte Haarlemse Courant, waarin de
leden werden opgeroepen om de 'gewone
Jaarlyksche Rekening' in het Leimuidense
Rechthuis bij te wonen of gemachtigden te
sturen.

Men kon zich inschrijven door betaling
van vijf stuivers intekengeld. Daartoe
moesten de brieven met vermelding van
naam, ouderdom en woonplaats met het
geld franco verstuurd worden aan de
directeuren.

In de Sociëteit te Leymuiden, onder de Zinspreuk: VOOR HET TOEKOMENDE opgerecht, bestaande uit 1000 Leden, ver-
in 5 Classen, als van 14 tot 25, van 25 tot 35, van 35 tot 43, van 43 tot 50, en van 50 tot meerder Jaaren, zy in de 1de, 3de en
Classen nog eenige Plaatsen open. De Contributie voor de 1de Classe is van 1 en een half, voor de 3de van 2, en voor de 4de
Stuivers per Week, te betalen drie Maanden te gelyk, als de Sociëteit vol is, waar van in deze Courant Advertentie zal wor-
daan, en één Gulden voor Intekengeld, te betalen vyf Stuivers by de Intekening, en de overige 15 Stuiv. by de eerste Contribu-
De Leden, die den Ouderdom van 60 Jaaren hebben bereikt, zullen daar voor; hun Laeven lang, genieten 50 Stuivers per
en de Erfgenamen der Overleedenen, al hadden dezelve maar eenmaal Gefourneerd, 50 Guldens eens. De Reglementen zy-
2 Stuivers te bekomen by de Wed. Honkoop te Leyden. De Brieven, in welke de voorgem. 5 Stuivers, met meldinge van de
Ouderdom en Woonplaats kunnen worden ingesloten, franco aan de Directeuren te Leymuiden voornt.

De sociëteit maakte op 25 augustus 1773 bekend voltallig te zijn.

De leden werden verzocht om in aanvulling op het intekengeld het restant à vijftien stuivers te betalen of franco over te maken om hun actes te krijgen. Zo niet dan zouden er genoeg andere personen zijn die ingeschreven konden worden, daar *'van dag tot dag zig nog Liederen doen Inteecken, om by voorkomende Vacatuure geplaatst te worden'*.

Doelgroep van de sociëteit

De sociëteit was bedoeld om *'te gemoet te komen, aan de bekrompen omstandigheden, van de gewoone Fondsen der Armen, zoo van deeze, als andere plaatsen'*.

In artikel 1 van het reglement stond: *'Deeze Societeit zal bestaan uit 1010 Acten, waar op zullen kunnen ingetekend worden, Duyzend en Tien Leden, zo getrouwde als ongetrouwde Mans- en Vrouws-Persoonen, beginnende van 14 Jaaren af, verdeeld in 5 Classen, te weten:'* zie tabel hiernaast.

De wekelijkse contributie van 1 à 4 stuivers moest voor drie maanden tegelijk betaald worden.

In aanvulling op de contributies beschikte het fonds over obligaties, waarvan sommige al in 1708 waren uitgegeven door de Staten van Holland en West-Friesland. Het Utrechts Archief heeft een notariële acte van 22 maart 1783, waarin staat dat *'de Heeren Directeuren van de Societeit voor het toekomende te Leijmuiden opgerecht, ten behoeve van deselve Societeit'* een obligatie van f 2.000,- ontvingen.

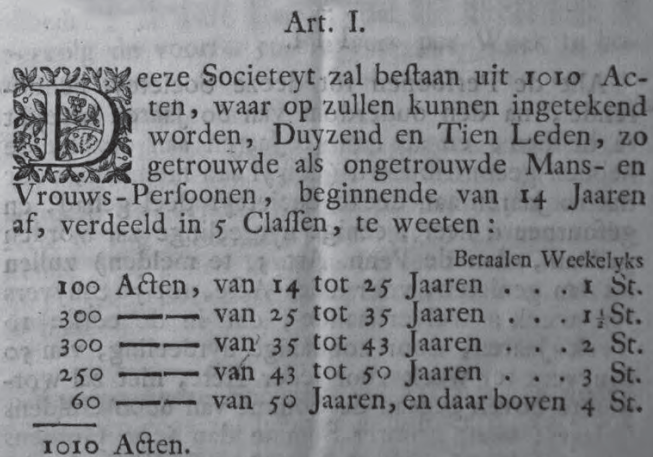
Als men minimaal tien jaar had gecontribueerd, konden de leden die zestig jaar waren geworden, hun leven lang vijftig stuivers per week ontvangen. Na hun overlijden kregen de erfgenamen f 50,- ineens.

Aanvullingen op de reglementen van de sociëteit in 1777 en 1782

In 1777 werd een aanvulling op de reglementen voorgelegd aan ambachtsheer E. de Vrij Temminck. Hij mocht op 11 juli zijn *'Fiat approbatie'* geven.

De sociëteit, *'welke zo zeer wordt gezogt'*, had een wachtlijst van meer dan 150 personen, die wachtten om na een sterfgeval geplaatst te kunnen worden. Leden die zestig jaar waren geworden, konden deelgenoot

Art. I.

Acten		Betalen Weekelyks	
100	Acten, van 14 tot 25 Jaaren	. . .	1 St.
300	— van 25 tot 35 Jaaren	. . .	1½ St.
300	— van 35 tot 43 Jaaren	. . .	2 St.
250	— van 43 tot 50 Jaaren	. . .	3 St.
60	— van 50 Jaaren, en daar boven		4 St.
1010 Acten.			

Tabel: Klassen, acten, leeftijden en wekelijkse contributie
Bron: Stadsarchief Amsterdam. Inventaris 518, bestanddeel 29.

worden in de jaarlijkse *'uitdeeling'* van f 6000,-. Zij moesten dan wel tien jaar gecontribueerd hebben.

Een tweede aanvulling werd voorgelegd aan Pieter Elias, die op 25 juli 1782 mocht *'approberen'*. Om de duurzaamheid van het fonds te verzekeren, werden strenge(re) eisen gesteld aan het aantonen van de leeftijd, bijvoorbeeld via een doopbewijs. Ook werd de uitbetaling aan beperkingen onderworpen.

Crisis van de sociëteit in 1790 en 1798

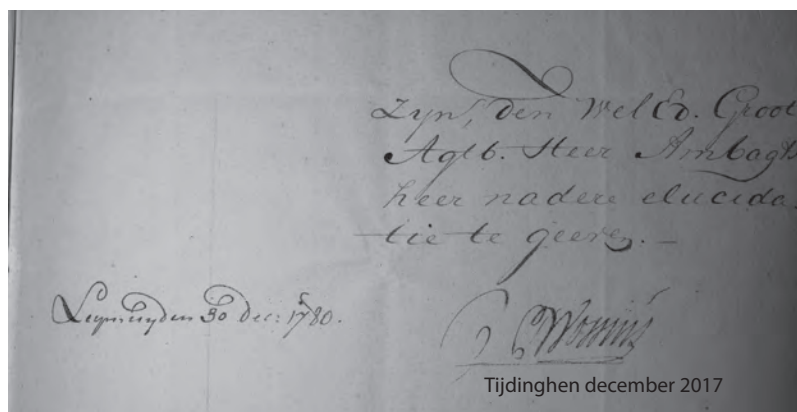
Op 9 september 1790 stemden de *'Geïnteresseerden met eene zeer groote meerderheid, tot de continuatie van dezelve, op den tegenwoordige voet'*.

Was er onzekerheid ontstaan over de levensvatbaarheid?

Hadden leden hun lidmaatschap opgezegd? Advertenties van eind september 1790 wijzen in die richting. Toen werd iedereen die de *'inclinatie'* had om deel te nemen aan de sociëteit, verzocht zich bij de directeuren of bij de correspondenten te voegen.

Na enkele jaren waarin de jaarlijkse rekening zonder problemen aan de leden werd gepresenteerd in het Leimuidense Rechthuis, belandde de sociëteit in zwaar weer. In mei 1798 hadden de directeuren zich gedwongen gezien om een plan tot instandhouding van de sociëteit te ontwerpen.

Handtekening van Pieter Nicolaas Vossius, schout en directeur van de sociëteit.

Zyn, den Welco. Groot
Ag. b. Heer Ambaght
heer nader elucidat.
tie te gevee. -

Nijmegen den 30 dec: 1780.

P. Vossius

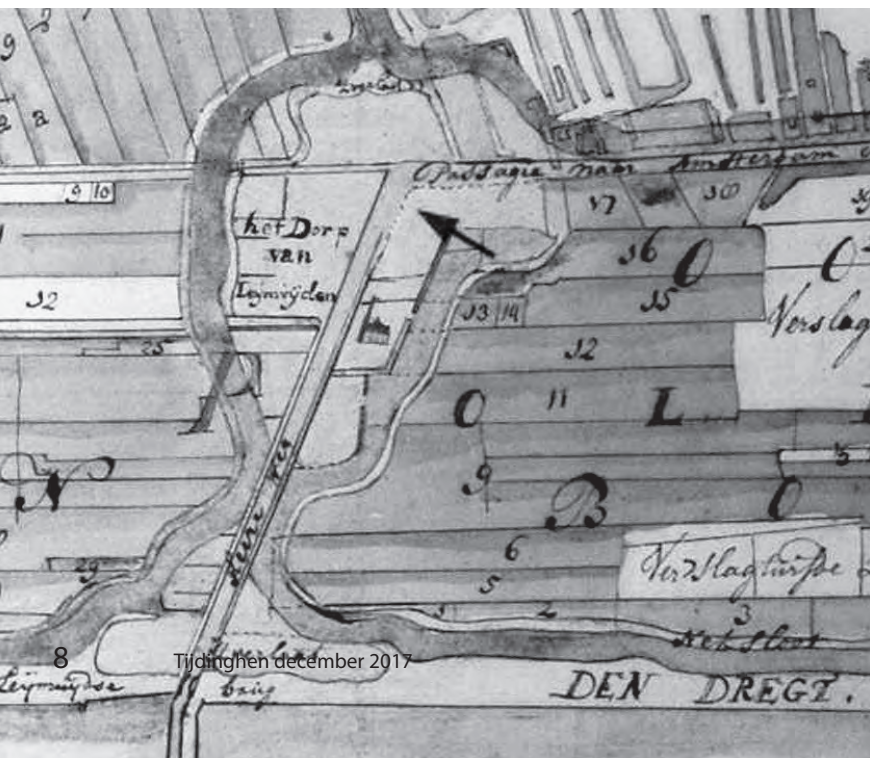
De pruik van burgemeester Egbert de Vrij Temminck is bewaard gebleven.
Bron: Amsterdams museum.

De directeuren waren toen: Johannes van Asselt ('s-Gravenhage 1726-1817), Joost Timmers (Charlois 1734-1894), Adriaan van Grieken (Leimuiden 1737-1815) en Hermanus Root, van wie we alleen weten dat hij in Nieuwveen is geboren in 1723. Timmers' overlijden werd aangegeven op 8 juli 1804.

Detail uit de kaart van de Grietpolder en Vriezekoopse polder uit 1741 (Melchior Bolstra). Het Rechthuis lag op de hoek van de Heere weg en de Passagie naar Amsterdam.

Het plan, verkrijgbaar bij de correspondenten, werd in stemming gebracht bij de leden. 'Het Hof van Holland', een soort toezicht- houder, gelastte de directeuren op 4 september 1798 in Den Haag te verschijnen voor de Raden Mr. Stephanus Adriaan Verners van der Loeff en Mr. Hendrik Boursse Wils. Zij zouden de directeuren horen en er over rapporteren bij procureur Jan Willem van

Alphen. Men kon er ook kennis van nemen 'te Leimuiden ten Huize van Andries van Muyden'.

De directeuren dienden een verzoekschrift in bij het Hof van Holland om 'deze sociëteit niet wegens gebrek aan middelen te behoeven opheffen'. Het Hof beschikte dus gunstig op het verzoek.

Door de perikelen in 1798 kon de jaarlijkse vergadering niet in oktober plaatsvinden, maar was er pas in december gelegenheid. Na 1798 werd er standaard in november vergaderd.

In 1801 leken de problemen van de sociëteit voorbij. In de Leydse Courant van 6 november 1801 werden de leden zoals gebruikelijk opgeroepen naar het rechthuis te komen voor de jaarlijkse presentatie van de jaarrekening, op 19 november 1801.

De sociëteit kan niet langer blijven bestaan

In juli 1804 was Albert/Elbert Klaasz. Berghoef, op dat moment weesmeester, de overleden Timmers opgevolgd. De directeuren deden in augustus 1804 een belangrijke mededeling aan de leden, zowel trekkenden als fournerenden: dat 'voornoemde Sociëteit niet langer kan blyven, vermits de Uitdeeling niets meer beduidt'.

De meeste leden hadden zich uitgesproken vóór opheffing. De directeuren kozen er ook voor om 'de Sociëteit te dissolveren, - na vooraf de Approbatie van 't Hof van Holland daar over te hebben gevraagd'. De sociëteit zou op 12 augustus 1804 stoppen met uitbetalingen, het innen van contributies en het uitkeren van het 'Doode-Geld'.

Dissolveren van de sociëteit in 1804-1805

In december 1804 en januari 1805 werden advertenties geplaatst in de couranten te Rotterdam, Haarlem, Leiden en 's Hage. De plaatsen in Hollands Zuider Kwartier wijzen er weer op dat de sociëteit een bovenlokale betekenis had. Inleggers en trekkers woonden (ver) buiten Leimuiden.

De directeuren hadden het Hof van Justitie gevraagd de sociëteit op te heffen. Op aanwijzing van het Hof d.d. 21 december 1804, moesten de directeuren op 11 februari 1805 voor de raden Willem Noodt en Hendrik van Castrop verschijnen.

Het Hof van Justitie gaf volgens octrooi van 25 april 1805 toestemming om de sociëteit op te heffen.

Opheffing van de sociëteit in 1805

Op 9 november 1805 werd de laatste rekening van de sociëteit aangekondigd in het Leimuidense Rechthuis:

'op donderdag den 14 november 1805, des voormiddags ten 11 uren'. 'Zullende het zuiver provenu worden uitgedeeld na rato van hunne inleg der Fournissemerten, 't zy aan de Gevolmagtigden of aan de Deelhebbende zelve, welke als dan de acte van Deelgenootschap moeten exhibeeren; alle Donderdagen in December 1805, des namiddags van 2 tot 4 uren, zullen de Directeuren de afgifte vacceeren, aan die geenen die niet geauthoriseerd hebben; alsmede werd elkeen die Actens mogt gekogt of pretentie op dezelve hebben, verzogt huntydiug franco aan Directeuren te adresseeren'.

Conclusies over de sociëteit

De sociëteit was een 'postbusonderneming', waarvan de directie gevoerd werd door de grote namen in het Leimuident van toen, zoals de schout, een rijke houthandelaar en een aannemer/molenmaker. Het was een fonds om de financiële omstandigheden van armen in Leimuident en andere plaatsen te verbeteren.

Het was dus een bovenlokaal fonds. Dat blijkt ook uit advertenties in kranten, zoals de Rotterdamsche Courant. Er kon ingeschreven worden door iedereen vanaf 14 jaar: mannen, vrouwen, gehuwden en ongetrouwden. In een aanvullend reglement werd ook rekening gehouden met analfabeten.

De jaarlijkse ledenvergadering werd in het Rechthuis van Leimuident gehouden. Dat bevond zich nabij de bocht in de oude Heerenweg, waar nu een dorpsplein/parkeerplaats is.

In 1777 was een aanvulling op de reglementen nodig; aan de orde kwamen de vierde klasse (43-50 jaar) en de eerste klasse (vanaf 13 jaar). Uit een tweede aanpassing in 1782 wordt opgemaakt dat de bewijzen van leeftijdverbetering behoefde: een *'behoorlijke doopceduul of ander valabel bewijs van ouderdom'* was vereist. Werd er gesjoemeld met de leeftijd?

Silhouet van de laatste ambachtsheer Quirijn Willem van Hoorn.

In 1790 werd er gestemd over de 'continuering'. In 1798 kwamen de eerste tekenen dat het minder ging met het fonds. Er werd een plan tot behoud opgesteld, dat bij de leden in stemming werd gebracht. Het mocht niet baten. In 1804 gaven de directeuren in een advertentie te kennen dat *'de Uitdeeling niets meer beduid'*.

De onderneming werd in 1805 opgeheven. De achilleshiel van het fonds lag in het feit dat bevolkingsprognoses lastig waren. Men had wel een idee van *'Leevenskracht'*, het huidige begrip levensverwachting, maar kon die niet berekenen.

Pas in de loop van de 19de eeuw werd een op bevolkingsstatistiek gebaseerde levensverzekering mogelijk.

Bronnen

- Kersseboom, W. (1742), Derde verhandeling over de probable meenigte des volks in de provintie van Hollandt en Westvrieslandt, bevattende eerstelyk een vertoog over de proportie der meenigte des volks teghens het getal der geborenen. En ten tweeden de waarde van lyfrente in proportie van losrente. 's-Gravenhage: Jan van den Bergh.
- Kersteman, F.L. (1768), Hollandsch rechtsgeleert woordenboek. [] Volgens het Alphabet, van A-Z. Amsterdam: Steven van Esveldt
- Lantink, F.W. & J. Temminck (2017), Heerlijkheden in Holland. Hilversum: Verloren
- Roest, M. (2007), Prosopografische gegevens Leimuident en Vriezekaop. Stichting Oud Leimuident-Rijnsaterwoude
- Stadsarchief Amsterdam, Inventaris 518, bestanddeel 29
- Wagenaar, J. (1767), Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen